

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશ્ટ્રિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૧૭૩ વર્ગીક

પુસ્તકલુ નામ ત્રિવલ્લભી લા.ચતુર્માસી-૧

વિષય મીઠાણ : ત્રિવલ્લભી : ૧-૨

(વડોદરા રાજ્ય માટે છેલ્લેથી ખાતાએ મંજૂર કરેલું)

ત્રિવેદિવાચનમાળા— પુસ્તક પહેલું

લેખકો

રાવ બહાદુર કમળારાંકર પ્રાણરાંકર ત્રિવેદી,

બી. એ.,

વાનપ્રસ્થ પ્રિન્સિપલ, પ્રે રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ—અમદાવાદ
અને

અતિશુભરાંકર કમળારાંકર ત્રિવેદી,

એમ. એ, એલ એલ બી.,

નૈતિક ને માનસિક તત્ત્વજ્ઞાનના અને યુજરાતીના પ્રોફેસર,
વડોદરા કોલેજ—વડોદરા

પ્રકાશક

એમ. સી. ફાંદારી,

કાપડી પોળ, રાવપુરા—વડોદરા

૧૯૨૫

[સર્વ હક લેખકને સ્વાધીન છે.]

મૂલ્ય ૦-૨-૬

સુરત—ચોટાના પૂલ ઉપર આવેલા “ સુરત સિટિ ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં
વજીરામ માનસિંહે છાપ્યું.

ગુજરાતી કૉપીરાઈટ સમિતિ

વાચનમાળાનું આ પ્રથમ પુસ્તક છે એમા લગભગ બધા જોડાક્ષરોનું જ્ઞાન આપ્યું છે. પાઠમા આવતા જોડાક્ષરો કયા મૂળાક્ષરોના બનેલા છે તે પાઠને મથાળે દર્શાવ્યું છે. નવા નવા જોડાક્ષરો લખતા ને વાચતા આવડે, તેની શિક્ષકે કાળજી રાખવી માત્ર વાચતા આવડે એટલુંજ બસ નથી, લખતા પણ સાથે સાથેજ શિખવવું તે માટે દરેક પાઠને અન્તે લખ્યો—એમ આપી કેટલાક શબ્દો ને એકાદ વાક્ય આપ્યા છે, તે માર્ગસૂચક સમજવું શિક્ષકે જોડાક્ષરવાળા શબ્દો લખાવવા ને શિખો જોડાક્ષરો બરાબર લખે એમ કરવું કેટલાક જોડાક્ષર લખવા અધરા છે, તે પર ખાસ લક્ષ્ય ખેંચવું, જેમકે ક્ષ, જ્ઞ, જ્ઞ, ઘ, ઙ, મોટી ઉમરના પણ કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ ‘ક્ષ’ બરાબર લખી શકતા નથી, ‘ક્ષ’ ને બદલે ‘ધ્વ’ લખે છે આ યોગ્ય શિક્ષણના અભાવનું પરિણામ છે ‘ક્ષ’ ને ‘જ’ એમા કયા મૂળાક્ષરો છે તે લખાણ પરથી સમજાતું નથી, માટે એના ઉચ્ચાર પર લક્ષ્ય ખેંચવું ક્ + ષ એમ બોલવાથી ‘ક્ષ’ જેવો ઉચ્ચાર થશેજ, પરંતુ ‘જ’ નો હાલ ઉચ્ચાર બગડી જવાથી જ્ + ઝ એમ બોલવાથી જ જેવો ઉચ્ચાર થશે નહિ શિક્ષકે એ સમજવું ને અધિકારને અનુસરતું બાળકનું લક્ષ્ય ખેંચવું

ગદ્ય પાઠનો ને કવિતાનો અર્થ શિખવવામા ધણા શિક્ષકો ભૂલ કરે છે. શબ્દોના પર્યાય શબ્દો આપી અને કવિતાની સમજાતી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે શિખવી તે મોઝે કરાવે છે એ પદ્ધતિ અશાસ્ત્રીય છે બાળક જેમ સમજાવે તેમ તેને સમજાવવા દેવું. તે પોતાના શબ્દોમા બહુ સારી રીતે સમજાવી શકે છે પર્યાય શબ્દોજ અપાવવા એવી શિક્ષકોની સમજ ભૂતભરેલી છે બાળક વાક્ય સમજતા હોય એમ જણાય એટલે બસ છે તે ક્રમે ક્રમે પર્યાય શબ્દો શીખશે.

આ આવૃત્તિમા અમે બને તેટલી સરળતા વાપરી છે.

ફેબ્રુઆરિ
૧૯૨૨

}

કમળાક્ષંકર પ્રાણ્યશંકર ત્રિવેદી,
અતિશુભશંકર કમળાક્ષંકર ત્રિવેદી

મસ્તાવના

વાચનમાળાનું આ પ્રથમ પુસ્તક છે એમા લગભગ બધા જોડાક્ષરોનું જ્ઞાન આપ્યું છે. પાઠમા આવતા જોડાક્ષરો કયા મૂળાક્ષરોના બનેલા છે તે પાઠને મથાળે દર્શાવ્યું છે નવા નવા જોડાક્ષરો લખતા ને વાચતા આવડે, તેની શિક્ષકે કાળજી રાખવી માત્ર વાચતા આવડે એટલુંજ બસ નથી, લખતા પણ સાથે સાથેજ શિખવવું તે માટે દરેક પાઠને અન્ને લખો—એમ આપી કેટલાક શબ્દો ને એકાદ વાક્ય આપ્યા છે, તે માર્ગસૂચક સમજવું શિક્ષકે જોડાક્ષરવાળા શબ્દો લખાવવા ને શિખો જોડાક્ષરો બરાબર લખે એમ કરવું કેટલાક જોડાક્ષર લખવા અધરા છે, તે પર ખાસ લક્ષ ખેંચવું, જેમકે દ્, ળ, લ, ઘ, ઙ, મોટી ઉમરના પણ કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ ‘દ્’ બરાબર લખી શકતા નથી, ‘દ્’ ને બદલે ‘ધ’ લખે છે આ થોડા શિક્ષણના અભાવનું પરિણામ છે. ‘ક્ષ’ ને ‘સ’ એમા કયા મૂળાક્ષરો છે તે લખાણ પરથી સમજાતું નથી, માટે એના ઉચ્ચાર પર લક્ષ ખેંચવું ક + ષ એમ બોલાવાથી ‘ક્ષ’ જેવો ઉચ્ચાર થશેજ, પરંતુ ‘સ’ નો હાલ ઉચ્ચાર બગડી જવાથી જન્મ એમ બોલવાથી સ જેવો ઉચ્ચાર થશે નહિ. શિક્ષકે એ સમજાવું ને અધિકારને અનુસરવું બાળકનું લક્ષ ખેંચવું

મઘ પાઠનો ને કવિતાનો અર્થ શિખવવામા ધણા શિક્ષકો ભૂલ કરે છે. શબ્દોના પર્યાય શબ્દો આપી ને કવિતાની સમજાતી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે શિખવી તે મોઝે કરાવે છે. એ પદ્ધતિ અસાચીય છે. બાળક જેમ સમજાવે તેમ તેને સમજાવવા દેવું. તે પોતાના શબ્દોમા બહુ સારી રીતે સમજાવી શકે છે પર્યાય શબ્દોજ અપાવવા એવી શિક્ષકોની સમજ ભૂલભરેલી છે. બાળક વાક્ય સમજતા હોય એમ જણાવ એટલે બસ છે. તે કમે કમે પર્યાય શબ્દો શીખશે.

આ આવૃત્તિમા અમે ભાષામા બને તેટલી સરળતા કરી છે.

જુલાઈ }
૧૯૨૩ }

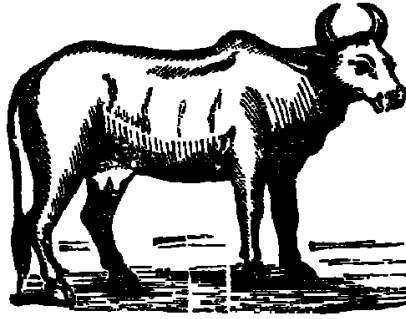
કમળાશંકર પ્રાજ્ઞશંકર ત્રિવેદી,
અતિમુખશંકર કમળાશંકર ત્રિવેદી

અનુક્રમણિકા

	પૃષ્ઠ		પૃષ્ઠ
પાઠ ૧ શ્લોક ગાથા	૧ - ૨	„ ૧૮ મો વાદરા	૨૮-૨૯
„ ૨ મો કવિતા બકરીતુ		„ ૧૯ મો માકડા	૩૦-૩૧
બચ્ચુ	૨ - ૩	„ ૨૦ મો વિવેક	૩૧-૩૩
„ ૩ મો મહેતાજી	૩ - ૫	„ ૨૧ મો ધાતુ	૩૩-૩૬
„ ૪ થો ચોકખાઈ	૫ - ૬	„ ૨૨ મો કવિતા સતોષ	૩૬-૩૭
„ ૫ મો કવિતા ધીમે		„ ૨૩ મો મુબઈ	૩૭-૪૦
ધીમે બણાય.	૭	„ ૨૪ મો મુબઈ (ચાતુ)	૪૦-૪૨
„ ૬ ફો મેળો	૭ - ૯	„ ૨૫ મો દયા	૪૨-૪૬
„ ૭ મો નાથુ	૯ - ૧૦	„ ૨૬ મો સોબત	૪૬-૪૯
„ ૮ મો સપ	૧૧-૧૨	„ ૨૭ મો કવિતા મારો	
„ ૯ મો હિંમત	૧૩	આનંદ	૪૯
„ ૧૦ મો મહીના	૧૩-૧૫	„ ૨૮ મો સુદામા	૪૯-૫૨
„ ૧૧ મો મહીના (ચાલુ)	૧૫-૧૭	„ ૨૯ મો વીંછી	૫૨-૫૩
„ ૧૨ મો મહેનત	૧૭-૧૯	„ ૩૦ મો વાત ને સિંહ	૫૩-૫૬
„ ૧૩ મો કવિતા ઇશ્વરને નમન	૧૯	„ ૩૧ મો કવિતા, મન ખુશ	
„ ૧૪ મો દૂધ	૨૦-૨૧	કેમ થાય ?	૫૬
„ ૧૫ મો સાચુ બોલવું	૨૨-૨૪	„ ૩૨ મો રામ અને સીતા	૫૬-૫૮
„ ૧૬ મો મુસાફરી	૨૪-૨૬	„ ૩૩ મો રામ અને સીતા	
„ ૧૭ મો કવિતા માઈ સુખ	૨૬-૨૭	(ચાલુ)	૫૮-૬૦
		„ ૩૪ મો પાડવો	૬૦-૬૨
		સમજીતી	૬૩-૬૪

પાઠ ૧લો

ગાય

ત + ર = ત્ર - ચિત્ર, ત + ય = ત્ય - ત્યારે

મારાં વહાલાં બાળકો ! ઉપલું ચિત્ર તપાસો.
એ શેનું છે ?

મહેતાજી સાહેબ, એ ગાયનું ચિત્ર છે.

ખરી વાત છે. ગાય ઘણી કામની છે. એનું
દૂધ આપણને બહુ કામનું છે. ભેંસના દૂધ કરતાં
ગાયનું દૂધ સહેલાઈથી પચે છે.

દૂધનું દહિં થાય છે. દહિંનું માખણ થાય છે.
માખણનું ઘી થાય છે. એ બધું આપણા ખાવામાં
આવે છે.

ગાય જુદા જુદા રંગની હોય છે: જામકે, રાતી,
ચાળી, કાળી.

એ શું ખાય છે, તે તમે જાણો છો ?

હા, જી, એ ઘાસ ખાય છે.

બરાબર છે. એની ગરદન ઘણી લાંબી હોય છે. એ ડોકું નીચું કરે છે ત્યારે તે જમીન સુધી પહોંચે છે. એને માથે શીંગડાં હોય છે. તે તમે જોયાં છે ? એથી એ પોતાનો બચાવ કરે છે. ગાય ગરીબ છે. એ કોઈને નકામું મારતી નથી. એના કાન કેવા લાંબા છે ! એ પૂંછડું કેવું હલાવ હલાવ કરે છે ! એથી એને જીવડાં કરડી ખાતાં નથી. એને ચાર પગ છે. પગને તળીએ ફાટવાળો બેડો નખ છે. તેને ખરી કહે છે.

લખો—ચિત્ર, ત્યારે, દાર્દ્રિ, મહેતાજી
આ ગાયનું ચિત્ર છે.

પાઠ રત્ને

બકરીનું બચ્ચું

(ચોપાયા)

ચ + ચ = ચ્ચ - બચ્ચું

ને પેલું બકરીનું બચ્ચું

કુદકુદ કુદકા મારે,

વાંકી ડોકે ઠમઠમ ઠમકે

હરખાઈ શું ભારે !

રે પેલી બકરી મા એની
 પાસે હોય ન જ્યારે,
 બેં બેં બેં બેં કરતું એ તો
 ખૂમો પાડે ત્યારે. ૨

માતા આવે ત્યારે કેલું
 બચબચ કરતું ધાવે !
 ધાવી પાછું કુદકા મારે,
 કેવો હરખજ આવે ! ૩

હું પણ મારી માડી આવે
 તો કેવો હરખાઉં !
 મા, મા, મા, મા, કરતો હું તો
 કેવો પાસે જાઉં ! ૪

ખખરદાર

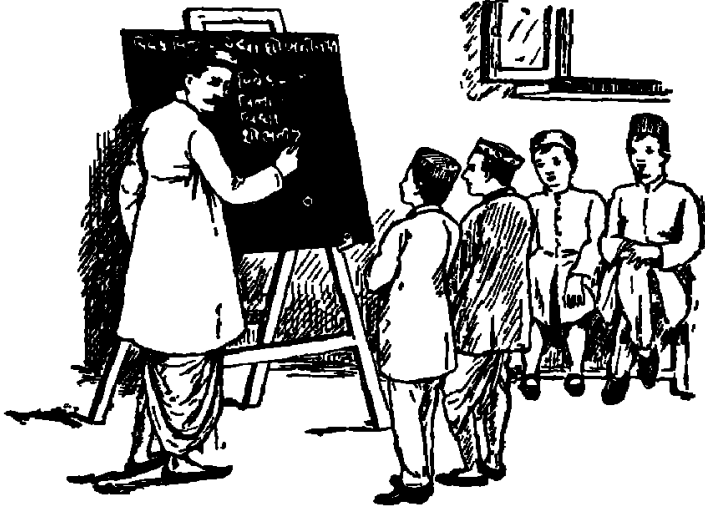
પાઠ ઉન્ને

મહેતાજી

સ + ત = સ્ત - રસ્તો

ભાઈ, હવે તારી ઉમર નિશાળે ભણવા જવાની થઈ છે. હું તને આજે નિશાળે બેસાડવાનો છું.

નિશાળમાં તને મહેતાજી સાહેબ શિખવશે. ઘેર તું માખાપ કહે તેમ કરે છે. નિશાળમાં મહેતાજીના હુકમ મુજબ ચાલજે.

માખાપ છોકરાંનું ભલું ચાહે છે. તેઓ તેમને સારી શિખામણુ દે છે. તેઓ તેમને સારે રસ્તે ચઢાવે છે. મહેતાજી પણ માખાપના જેવું કામ કરે છે. તે પાઠ ભણાવે છે, દાખલા ગણાવે છે, કસરત કરાવે છે.

નિશાળમાં ઘણા ભણનારાઓ આવે છે. તેમની સાથે મહેતાજી તને રમાડશે ને ભણાવશે. તને બહુ મઝા પડશે. તું હોંસે હોંસે નિશાળે જઈશ.

અગાઉ આપણા દેશમાં ભણાવવાનું કામ ઋષિઓ કરતા. તેમને ત્યાં માખાપ છોકરાઓને ભણવા મોકલતા. તેઓ તેમની પાસે ભણતા, આઠદસ વરસ રહેતા, ને પછી પછા કરતા.

મહેતાજીનો હુકમ ખરાખર પાળજે.

લખો—શિખામણ, જૂનું, ત્યાં
ઋષિઓ જંગલમાં રહેતા.

પાઠ ૪થો

ચોકખાઈ

ક + ખ = કખ - ચોકખું, વ + ય = વ્ય - આવ્યું !

ભાઈ, કાલે આપણે ત્યાં છોકરો આવ્યો હતો,
તેને તો જાણ્યો હતો ? એને હાથે કકડો વિદાળેલો હતો.
એની કેડે ગોળ કાળાં કાળાં ચાકાં હતાં.

હા, બેન, એ છોકરો ગંદો છે. એ રોજ નહાતો નથી. એ લુગડાં પણ મેલાં પહેરે છે. એથી એને હાથે ખસ થઈ છે. કેડે દરાજ થઈ છે. શરીર ચોકખું રાખવું. નહિ તો એવા ચામડીના રોગ થાય છે.

ખસવાળા છોકરાને અડકવું નહિ. એને અડકવાથી ખસ થાય છે.

વહેલા ઊઠીને રોજ સવારે નહાવું. નહાતી વખતે શરીર ખૂબ ચોળવું. લુગડાં પણ ચોકખાં રાખવાં.

ચામડીમાં નાનાં નાનાં બાકાં છે. એ એવાં નાનાં છે કે આપણે એને જોઈ શકતાં નથી. એમાંથી મેલ આપણા શરીરમાં પેસે છે, તેથી રોગ થાય છે. માટે આપણે શરીરે ચોકખાં રહેવું. ધોએલાં કપડાં પહેરવાં. ચોકખાં રહેવાથી શરીરમાં ચાલાકી આવે છે. આપણા ઘરમાં બધાં કેવાં ચોકખાં રહે છે !

દાહરો

‘ચોકખી ચીજે રાખવી, ચોકખાં પહેરો ચીર;
ચોકખાં ધર ને ચોક પણ, ચોકખે સુખી શરીર.’

લખો—ચોકખું, શરીર, આવ્યો

ચોકખાં છોકરાં બધાંને ગમે છે.

પાઠ પમે।

ધીમે ધીમે ભણાય.

મ્ + હ = મ્હ - મ્હેલ, સ્ + હ = સ્હ - સ્હેજ,

પ્ + હ = પ્હ - પ્હેરવું

ઢાહરે।

- મ્હેલ ઝરખા શોભિતા, મોટા ખૂબ જણાય;
ધીમે ધીમે નીમથી, ચણતાં સ્હેજ ચણાય. ૧
સુંદર મોંઘાં ચીર જે, પ્હેરી મન હરખાય;
પળ પળ ધીમે નીમથી, વણતાં સ્હેજ વણાય. ૨
આંખા મોંઘા વાવિને, ફળ ખાવા મન થાય;
ઘણાં વગસ વીતી જતાં, કેરી તે પર થાય. ૩
ધીમે ધીમે સ્હેલથી, કામો સધળાં થાય;
ભણવાનું તે રીતથી, ધીમે ધીમે થાય. ૪

પાઠ કુટો

મેળો।

ચ્ + ય = ચ્ય - પહોચ્યાં

ભાઈ, આજ સાંજે હું મેળો જોવા જવાની છું.
તમે મારી સાથે આવશો?

બેન, તમે કેની સાથે જવાનાં છો?

મોટા ભાઈ આપણને મેળો બનાવવાના છે.
આજનો મેળો મોટો છે.

હા, આ તો બળેવનો મેળો છે, એટલે મોટો
છે. એ દરિયાને કિનારે ભરાવાનો છે. હિંદુ લોકો
દરિયાની પૂજા કરવાના છે.

ભાઈ, ચાલો, આપણે જલદી જઈએ.

બેન, જો પેલો મેળો. આપણે આવી પહોંચ્યાં છીએ.

ભાઈ, જોયું? લોકોની ભારે ઠઠ ભરાઈ છે.

રમકડાંની કેટલી બધી દુકાનો મંડાઈ છે! બહુ
જાતનાં રમકડાં છે.

હા, કાચનાં, રબરનાં, લાકડાનાં, માટીનાં, ને
કાગળનાં છે.

ઠેકાણે ઠેકાણે ખેલ થાય છે. તે જુઓ.

પેલાં ચક્રોળ કેવાં ફરે છે !
આજનો મેળો જોઈ આપણને બહુ આનંદ થયો.
આવા મેળા રોજ આવે તો કેવું સાઈ !

લખો—ઠઠ, દરિયો, આનંદ
કેવો સારો મેળો ભરાયો છે !

પાઠ ૭મો

નાણું

પૂ + ય = પ્ય - છાપ્યું, ગૂ + ર = ગ્ર - અંગ્રેજી,

ફ + ક = ફ્ક - સિફ્કો, રૂ + ધ = ર્ધ - અર્ધો

ભાઈ, મારા હાથમાં શું છે !

રૂપીઓ છે.

એ શા કામમાં આવે છે ?

મોટી બેન, તે હું જાણતો નથી. મને કહો.

એના વડે બજારમાંથી જોઈતી વસ્તુઓ ખરીદાય છે.

એ શેનો બનેલો છે ?

રૂપાનો.

રૂપાનું બીજું કંઈ બને છે ?

તમારે પગે સાંકળાં ને વેડ છે, એવાં ધરણાં બને છે.

આ રૂપીઆની બંને બાજુએ શું છે ?

મને ખબર નથી.

જુઓ, હું શિખરું છું. એક બાજુએ આપણે રાજનું ચિત્ર છે. બીજી બાજુએ ‘ એક રૂપીઓ ’ એમ અંગ્રેજીમાં છાપ્યું છે. એ આપણી સરકારનો સિક્કો છે.

બોલ, ભાઈ, રૂપીઆના અર્ધા કેટલા આવે ?

બે.

તેં અર્ધા જોયા છે ?

હા.

એ બે જાતના આવે છે, એક રૂપાના ને બીજા નિકલના. પાવલી અને બેચ્ચાનીઓ પણ એવી આવે છે. આની નિકલની આવે છે. પૈસા ને પાઈઓ તે તો જોયાં છે. એ રોનાં બનેલાં છે ?

ત્રાંબાનાં.

હા, એ બધાં સિક્કા છે. એને નાણું કહે છે.

લખો—અર્ધો, વસ્તુ, સિક્કો

આપણે ત્યાં રૂપાના, નિકલના, ને ત્રાંબાના સિક્કા ચાલે છે.

૧૨૧૭૩

પાઠ દર્શો

સંપ

જૂ + ય = જ્ય - જ્યાં

મારાં વહલાં બાળકો ! મારી પાસે આવો. હું

તમને આજે તમારા ભલાની એક વાત કહું છું. સાંભળો-
હમણાં તમે ભાઈબેનો કેવાં હળીમળીને ચાલો
છો ! મોટાં થાઓ ત્યારે એવોજ સંપ રાખજો.

જુઓ, સામે ઘેર પાંચ પાંચ ભાઈઓ છે. તે
બધા કેવા એકઠા રહે છે ને સુખમાં દિવસો ગાળે છે !
તેઓ સઘળા, તેમની બેનો, ને તેમનાં છોકરાં, ભેગાં
કેવાં શોભે છે ! તેમનું આજું કુટુંબ રળીઆમણું
દેખાય છે.

દરેક કામમાં તેઓ એક એકને કેવી મદદ કરે
છે ! તેમનો સંપ જોઈને બીજાં રાજી થાય છે.

વહાલાં બાળકો ! તમે પણ મોટપણે એવીજ
રીતે ચાલજો.

જ્યાં સંપ છે ત્યાં જંપ છે. જ્યાં સંપ છે ત્યાં
જોર છે. જ્યાં સંપ છે ત્યાં સુખ છે.

કુસંપથી કલ્યાણ ને કંકાસ વધે છે. તેથી આપણે
નબળાં થઈએ છીએ ને દરેક રીતે દુઃખી બનીએ
છીએ.

દાહરો

સંપે સહુ સુખમાં રહો, સંપે વધશે પ્રીત;
હળીમળી બાળક તમે, રાખો એવી રીત.

લખો—દુઃખી, પ્રીત, જ્યો

બાળકોને જાતે વહાલી હોય છે.

પાઠ ૯મો

હિંમત

ત્ + ત = ત્ત (દ્વિપત્ત)

દોહરો

હિંમત નરમાં હોય તો, આણે દુખનો અંત;
થાય જગતમાં જાણિતો, વળી થાય ધનવંત. ૧

મનહર છંદ

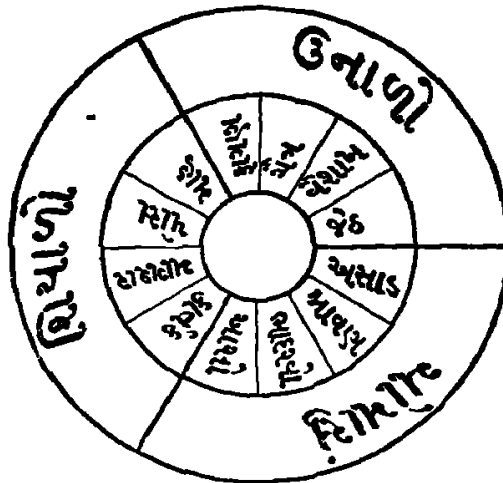
હિંમત જે હોય તો, હરેક કામ કરી શકે,
હિંમતથી વાઘ વડા, હાથીને હરાવે છે,
હિંમતથી નારી પણ, હથિયાર હાથ લઈ,
વનમહીં એકલડી, મરદને મારે છે. ૧
હિંમતથી ભૂત પ્રેતતણો, ભય ભાગી જાય,
હિંમતથી નર સાપ, હાથમાંહી ઝાલે છે.
હિંમત જે હૈયામાંહી, હોય દ્વિપત્ત કહે,
ખૂડતાને ખાંહે ધરી, તરે અને તારે છે. ૨
દ્વિપત્તરામ (કેરકાર સાથે)

પાઠ ૧૦મો

મહીના

શ્ + ર = શ્ર - શ્રાવણ, દ્ + ર = દ્ર - ચંદ્ર,
ખ્ + ય = ખ્ય - શીખ્યા, જ્ + ય = જ્ય - ભજ્યા
મહેતાજી—ભાઈઓ, તમે ચોમાસાનો પાઠ શીખ્યા
છો. ખરું કેની ?

નિશાળીઓ—હા, જી, શિયાળાનો પણ ચાલી ગયો છે.
બીજો—સાહેબ, ઉનાળાનો પણ ભણ્યા છીએ.

મહેતાજી—તાર, ચોમાસું કેટલા મહીના રહે છે ?

નિશાળીઓ—ચાર મહીના, સાહેબ.

મહેતાજી—એ મહીનાઓનાં નામ કહું છું. સાંભળો.

અસાદ, શ્રાવણ, ભાદરવો, ને આસો. કેટલા

દિવસનો મહીનો છે તે જાણો છો

નિશાળીઓ—હા, જી, ત્રીસ દહાડાનો એક મહીનો થાય છે.

મહેતાજી—હા. દરેક મહીનામાં બે પખવાડીયાં હોય છે. અજવાળીયા પખવાડીયામાં ચંદ્રનું અજવાળું હોય છે. અંધારીયામાં અંધાઈ હોય

છે. તમે મેળાનો પાઠ વાંચ્યો છે. બળેવ કયા મહીનામાં આવે છે ?

નિશાળીઓ—સાહેબ, શ્રાવણ મહીનામાં ઘણા મેળા આવે છે. એજ મહીનામાં બળેવ આવતી હશે.

મહેતાજી—હા. શ્રાવણની પુનેમે બળેવ આવે છે.

આસો મહીનાની અમાસે દીવાળી આવે છે.

એ હિંદુઓનો મોટામાં મોટો તહેવાર છે.

નિશાળીઓ—હા, જી. દીવાળીમાં બહુ મઝા પડે છે.

ઘેરે ઘેર દીવા થાય છે. ફટાકા ને કોઠી ફટે છે.

બપોરીઆં સળગે છે. હવાઈઓ ઊડે છે.

મહેતાજી—હા. હવે બાકીના મહીના કાલે શિખવીશ.

સખો—શ્રાવણ, પુનેમ, અમાસ

મહેતાજીનું કહ્યું માનવાથી ભણતાં જલદી આવડે છે.

પાઠ ૧૧મો

મહીના (ચાલુ)

હ + ય = હ્ય - કહ્યું, રૂ + ત = તૃ - કાર્તિક,

લૂ + લ = લ્લ - છેલ્લો, મ્ + મ = મ્મ - ગમ્મત

મહેતાજી—દીવાળી કયા મહીનામાં આવે છે ? કાલે

શિખવ્યું તે યાદ છે ?

નિશાળીઓ—હા, જી. આસો મહીનામાં.

મહેતાજી—હા, આસોની અમાસે. મારું કહ્યું સાંભળશે તો બધું આવડશે. જુઓ, અજવાળીઆને સુદ કહે છે ને અંધારીઆને વદ કહે છે. ત્યારે બોલો, દીવાળી સુદમાં આવે છે કે વદમાં ?

નિશાળીઓ—વદમાં, સાહેબ.

મહેતાજી—ખરી વાત. દીવાળી એ વરસનો છેલ્લો દહાડો છે. બીજો દહાડો નવું વરસ બેસે છે. એ કાર્તિક મહીનાનો પહેલો દહાડો છે. મહીનાનો પહેલો દહાડો પડવો કહેવાય છે.

નિશાળીઓ—એ દહાડે તો ઘણું ઘેર વાળું વાગે છે. લોકો દહેરામાં દર્શન કરવા જાય છે.

મહેતાજી—હા. હવે શિયાળો બેડો. કાર્તિક, માગશર, પોસ, ને માહ, એ ચાર મહીના શિયાળાના છે. એમાં કોઈ તહેવાર આવે છે ?

નિશાળીઓ—સાહેબ, કનકવા ચગાવવાના દહાડા એમાંજ આવે છે. નહિ વાર ?

મહેતાજી—હા. પોસ મહીનામાં ઉતરાણ આવે છે. તે દહાડા પર તમે પતંગો ઉડાવો છો. એમાં તમને બહુ મમ્મત પડે છે. નહિ વાર ?

નિશાળીઓ—હા, જી. અમને પેચ કરવા બહુ ગમે છે.

મહેતાલ—હવે, ઉનાળાના ચાર મહીના રહ્યા. તે તમે જાણો છો? સાંભળો. ફાગણ, ચૈત્ર, વૈશાખ, ને જ્યેષ્ઠ. એ ચાર મહીનાનો ઉનાળો થાય છે. હોળી કયા મહીનામાં આવે છે ?

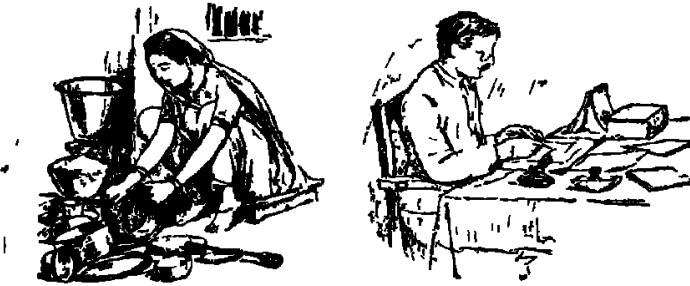
છોકરાંઓ—ફાગણમાં.

મહેતાલ—હા. ફાગણ મહીનાની પુનેમે મહોત્સવે મહોત્સવે, ચકલે ચકલે હોળી સળગે છે.

લખો—કાર્તિક, ચૈત્ર, મહોત્સવો, દર્શન મારી બા રોજ સાંજે દર્શન કરવા જાય છે.

પાઠ ૧૨મો

મહેનત

શ + વ = શ્વ - ઈશ્વર

બેન, બા તો જ્યારથી જિંદે છે ત્યારથી કામમાં ને કામમાં રહે છે. એને તો કામ, કામ, ને કામજ છે.

મોટા ભાઈ પણ મેજ પર કુંઈ ને કુંઈ લખતા કેવાંચ-
તાજ હોય છે. બેમાંથી એકને હું નવરૂં બેઠેલું તો
દેખતોજ નથી.

હા, ભાઈ, મહેનત વગર કોઈ ને ચાલે એમ નથી.
આપણને ખાવાને અનાજ ને પહેરવાને કપડાં જોઈએ
છે. એ કુંઈ એની મેળે પેદા થાય છે ?

હા, બેન, એ તો હું જાણું છું. ખેડુતો ખેતર ખેડે
છે ત્યારેજ અનાજ પાકે છે. આપણા શહેરમાં ૩
કાંતવાનાં ને લુગડાં વણવાનાં કેટલાં બધાં કારખાનાં
છે ! વહાણું વાય છે કે એમાં સિસોટીઓ વાગે છે ને
હજારો મનુરો કામેજાય છે. દરજીઓની દુકાનો ઠેકાણે
ઠેકાણે છે. તેમાં લુગડાં સિવાય છે, તે આપણે
પહેરીએ છીએ.

ખરૂં, ભાઈ, ઈશ્વર આપણને મહેનત કરવાને
પેદા કર્યો છે. મહેનતથી આપણું શરીર તંદુરસ્ત
રહે છે. નદીનાં પાણી વહે છે તેથી તે ચોક્ખાં
રહે છે. સૂરજ પણ આખો દહાડો આકાશમાં ફરી
એક દિશાથી બીજી દિશાએ જાય છે. આજસુ
ખાણસો દુઃખી થાય છે. એમને કોઈ ચલાતું નથી.
મોટે આપણે હમેશાં સારા કામમાં ગુંથાએલાં
રહેવું. મહેનતનાં ફળ મીઠાં છે.

લખો—વહાણું, સિસોટી, ઈશ્વર, તંદુરસ્ત
માણસે હમેશાં સારા કામમાં ગુંથાયેલા રહેવું.

પાઠ ૧૩મો

ઈશ્વરને નમન

દ + ધ = ઢ - બુદ્ધિ

ભુજગી ઇંદ

તમે સર્વ સંસાર પેદા કિધો છે,
તમે સૂખનો સાજ સૌને દિધો છે;
તમે છો સદ્ગુણ આધાર જેવા,
દયાળૂ તમોને નમું દેવદેવા. ૧

ભજે જે તમોને તજે તે કુબુદ્ધિ
ભજે જે તમોને સજે તે સુબુદ્ધિ;
ન ભક્તો થશે તે હશે લોક કેવા ?
દયાળૂ તમોને નમું દેવદેવા. ૨

કૃપાળૂ તમે દેવ કલ્યાણકારી,
બહુ આપદા દેખિ લો છો ઉગારી;
હમેશાં તમારી કઈ ઈશ ! સેવા,
દયાળૂ તમોને નમું દેવદેવા. ૩

દ્વલપતરાગ (કેરકાર સાથે)

પાઠ ૧૪મો

દૂધ

પૂ + ર = પ્ર — પ્રાણી, શૂ + ર = શ્ર — શ્રીખંડ

વહાતાં બાળકો ! તમે ગાયનો પાઠ શીખી ગયાં છો. ગાય દૂધ આપે છે. એ દૂધથી આપણે ઉછરીએ છીએ. એ પચવામાં ઘણું હલકું છે. આથી માંદાં માણસોને એ પીવાથી ફાયદો થાય છે. ભેંસનું દૂધ શરીરને વધારે ભારે પડે છે. બીજાં કોઈ પ્રાણી દૂધ આપે છે ?

હા, જી. બકરી દૂધ આપે છે.

સાહેબ, ગધેડી પણ દૂધ આપે છે.

ખરી વાત. એ દૂધ આપણે હમેશાં પીતાં નથી. પણ વૈદો કેટલાક રોગમાં એ દૂધ વપરાવે છે. બકરીનું દૂધ ઉધરસ પર ફાયદો કરે છે.

વારૂ, હવે આ સવાલનો જવાબ આપો. દૂધનું શું બને છે ?

મહેતાજી સાહેબ, એ તો અમે શીખ્યાં છીએ. દૂધનાં દહિં, માખણ, ને ઘી થાય છે.

હા. દૂધને આખરે છે એટલે દહિં થાય છે. પહેલું ઊનું કરે છે. પછી ટાકું પાડે છે. ઉંડાયું થાય

એટલે એમાં થોડું દહિં નાંખે છે, તે બધા દૂધમાં હલાવે છે. આને આખરવું કહે છે. તમને દહિં ભાવે છે ?

હા, છ. દહિંમાં ખાંડ નાંખવાથી તે ઘણું મીઠું લાગે છે.

હા. દહિંને કપડામાં નાંખી છણે છે. ગળપણ સાથે તે ઘણું મીઠું લાગે છે.

દહિંને વલોવવાથી છાસ થાય છે. માંદાં માણસોને છાસ ફાયદો કરે છે. છાસ ઉપરથી માખણ તારવી કાઢે છે. તે માખણનું ધી થાય છે.

દૂધનું શું શું બને છે ? સાંભળો. દૂધનો માવો થાય છે. પેંડા ને બાસુદી પણ એનાં થાય છે.

સાહેબ, શ્રીખંડ એનોજ થાય છે કેની ?

હા, તમે ખરડી ખાધી હશે. એને પણ એનીજ બનાવે છે. વળી તમે મલાઈ ખાધી હશે. એ પણ દૂધમાંથી બને છે. જોયું ? દૂધની કેટલી બધી ખાવાની ચીજો બને છે ?

લખો—ઉંફાયું, દૂધ, પ્રાણી
તમને દહિં મીઠું લાગે છે ?

પાઠ ૧૫મો

સાચું બોલવું.

$$પૂ + પ = ૨પ - ચપ્પ$$

ભાઈઓ, આ તકતાનો કાચ કેણે લાંગ્યો ?

બા, અમારાથી લાંગ્યો. માફ કરો. અમે તમને એ કહેવા આવતાં હતાં. એટલામાં તો તમેજ અહિં આવી ચઢ્યાં. અમે દડાની રમત રમતાં હતાં. દડો ઉછળ્યો ને કાચ સાથે અફળાયો. હવેથી અમે દડો આંગણમાં ખેલીશું.

સાઈ. આંગણમાં રમજે કે પાસેના ચોગાનમાં-
તમે સાચું કહ્યું તેથી હું રાજ થઈ છું.

આગળ દિવાનખાનામાં, માએ બે બેનોને દીઠી.
મેજ પર બેતાં, લખેલા કાગળો પર બધે સાહીજ
સાહી. અરેરે ! આ તો ગજબ થયો. આ સાહી
કાણે ઢાળી ? તમારા મોટા ભાઈના કાગળો કાણે
બગાડ્યા ?

મોટી બેન એકદમ બોલી ઊઠી. બા, ધમકાવશો
નહિ. એનો બિલકુલ વાંક નથી. હું મંદુની કલમ
મડવા ચપ્પુ લેવા ગઈ. એટલામાં રસ્તામાં મેં

વાળું વાગતું સાંભળ્યું. મન ત્યાં જવાથી ખડીઆને હાથનો ધક્કો વાગ્યો. આથી કાગળો બગડ્યા. બા, બહુ ખોટું થયું. માફ કરો.

છોકરાં જમવા બેઠાં ત્યારે માએ કહ્યું. બાળકો, તમે આજ ઘણાં ડાહ્યાં થયાં. હું બહુ રાજ થઈ છું. હમેશ સાચું બોલજો. સજની બીકથી કદી જૂઠું બોલશો નહિ. સાચું બોલવાથી ઈશ્વર રાજ રહે છે. સાચું બોલનારનો સહુ ભરોસો કરે છે.

લખો—સાહી, આંગણું, ભાંગ્યો

માફ કરનાર પર ઈશ્વર રાજ રહે છે.

પાઠ ૧૬મો

મુસાફરી

જૂ + ય = જ્યે - મળ્યું

ભાઈ, આવ્યો ? ક્યાં ક્યાં જઈ આવ્યો ? શું શું જોયું ! તારી સાથે કોણ કોણ હતા ?

બા, મહેતાજી સાહેબ ને અમે ૨૦ નિશાળીઆ હતા. અમારી જોડે બે માણસ હતા ને એક રસોઈઆ હતો.

અમદાવાદથી નીકળ્યા અમે પહેલાં વડોદરે ગયા. ગાડી જ્યાં અટકતી ત્યાં જોવાની ખૂબ

ગમ્મત પડતી. ગાડીમાંથી ઉતરનારની ને ગાડીમાં બેસનારની બહુ ધમાલ થતી. કેટલાક લોકો તે ગાડી ઉપડવાની વેળાએજ આવતા. ટિકિટ કરાવી, દરવાજે તેને કપાવી, તેઓ દોડતા દોડતા બેસતા. સિસોટી વાગતી કે ગાડી ઉપડતી. શેા તે વખતનો દેખાવ ! જ્યાં ત્યાં આવું સંભળાતું. વહેલા આવજો. કાગળ લખજો. ત્યાં સહુને બોલાવજો.

અમે વડોદરા, સુરત, ને મુંબઈ જોયાં. વડોદરામાં બાગ ઘણો સુંદર ને મોટો છે. મહારાજા ગાયકવાડનો મહેલ ઘણો દેખાવડો છે.

સુરતમાં પણ મોટો રાણીનો બાગ છે. પણ તે વડોદરાના બાગ જેવો નથી. તાપી નદીના કિનારા પરનો દેખાવ ઘણો સુંદર છે. ત્યાંનાં નાનાં-મોટાં મકાનો જુદી જુદી ઢબનાં છે. બંગલાઓ પણ તેવાજ છે.

પણ, બા, એ શહેરોના કરતાં મુંબઈ શહેર વધારે મોટું છે. તે ઘણું સુંદર છે. તે જોઈને અમે છક થઈ ગયા. શાં ત્યાંનાં મકાનો ! જાણે આકાશ સાથે વાત કરતાં ન હોય ! શી લોકોની ધમાલ ? તરેહવાર ગાડીઓની કેવી દોડાદોડ ! કેવો સુંદર દરિયાકિનારો ! કેટલી બધી આગબોટો ! અહાહા ! મુંબઈના દેખાવોની તો વાતજ શું કહું !

બા, મુસાફરી મને બહુ ગમી. એથી મને ઘણું જાણવાનું મળ્યું.

લખો—ગમ્મત, સિસોટી, દરિયાકિનારો

મુસાફરી કેને ગમતી નથી ? તેથી ગમ્મત સાથે ઘણું જાણવાનું મળે છે.

પાઠ ૧૭મો

મારું સુખ

ગઝલ

ન + ય = ન્ય - ન્યાઈ

પાળેલો કુતરો—

અહો સુખ આ જગે કેવું, મને મુજ શેઠને ત્યાં છે;

સહૂ ખાવા પિવાનામાં, મને આનંદ ન્યારો છે. ૧

રાની કુતરો—

ખરે સુખ આ જગે માઈ, સહૂથી સારું હું માનું;
ફરૂં નિત મોજમાં મહાલું, ન કેને શેઠ હું માનું. ૨

પાળેલો કુતરો—

નથી હું ટાઢમાં ઠરતો, નથી તાપે બહુ તપતો;
નથી વરસાદમાં ધુજતો, સદા હું મોજમાં રમતો. ૩

રાની કુતરો—

ગમે જે તે સદા ખાતો, ગમે જ્યાં ત્યાં સદા ફરતો;
ગમે જે કામ તે કરતો, સદા આનંદમાં ભમતો. ૪

માણસ—

તમાઈ સૂખ બંનેનું મને લાગે જુદું જુદું;
ઘણું પાળેલને સુખ છે, પરંતુ રાનિનું જુદું. ૫
ઘણું સુખ શેઠ જે દે છે, સદા તું આપિયું લે છે;
બની તૂંદાસ જે લે છે, સદા તે સૂખ નીચું છે. ૬
ખરૂં સુખ રાની, તૂં લે છે, સદા મનને ગમ્યું લે છે;
ફરે મનમાનતી રીતે, ખરે તે સૂખ ઊંચું છે. ૭

પાઠ ૧૮મો

વાંદરાં

$$દ + ય = ઘ - કૂંઘો$$

બા, જો તો ખરી. છાપરેથી છાપરે આ કેવું
કૂંઘે છે ! સુરતમાં તો મેં આવું જોયું નથી.

બેન, એ વાંદરું છે. એનું પૂછું જોયું ? કેવું
મોટું છે ! એ એક છાપરેથી બીજે છાપરે કેવી
છલંગ મારે છે ! પેલો મોટો વાંદરો દીઠો ? એનું
શરીર કેવું બહુ છે ! એ બધાં વાંદરાંનો સરદાર છે.
એ કૂંઘો કે એની પાછળ બધાં કૂંઘવાનાં. પેલી
વાંદરી જોઈ ? એણે પોતાનું બચ્ચું છાતીએ કેવું
વળગાડ્યું છે ! એને બચ્ચું કેવું વહાલું છે !

બધાં પ્રાણીને પોતાનાં છોકરાં પર એવુંજ વહાલ હોય છે.

બા, આ તો વાંદરાનાં જુડનાં જુડ આવ્યાં.

હા, બેજે. સરદાર વાંદરૂં કૂદશે કે બધાં કૂદવાનાં. એ છાપરાનાં નળીઆનો ભુકો કરી નાંખે છે. પતરાં પર અવાજ કેવો થાય છે !

બા, મારા તો કાન ફૂટી ગયા. બા, બે, બે. ઊભું થયું. ચાલે છે ત્યારે તો બણે માણસજ ભેઈ લેવું.

હા. એનું મોં કાળું છે. બે પેલું વાંદરૂં કુતરાથી કેવું નાહું !

બા, હું લાકડી ડિગામું છું, એટલે એ નાસી જાય છે.

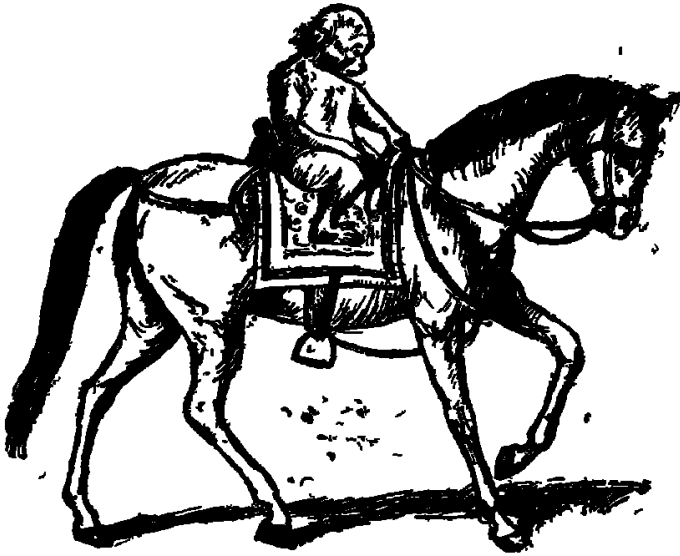
હા, એ આપણાથી બીજો છે. પણ એ છાનુંમાનું ઘરમાં પેસે છે. સીંકા પર ફળ હોય તો તે ઉપાડી જાય છે.

લખો—પૂછડું, જુડ, ઊભું

વાંદરાં દેખાવમાં માણસને મળતાં છે.

થાક ૧૯૨૦

માકડાં

લાઈઓ, બેનો, આવો. તમને હવે બીજાં
વાંદરાં વિષે કહું.

લાલ મેંનાં વાંદરાં હોય છે, તેને માકડાં કહે છે.
મુંબઈમાં એવાં માકડાં દીઠામાં આવે છે. મથુરા ને
કાશીમાં તે ઘણાં હોય છે. એ વાંદરાનું પૂંછડું
નાનું હોય છે. એ ઘણાં ચાલાક ને જબરો હોય
છે. આપણે એને મારીએ તો એ આપણને
મારવા આવે છે. એ સામાં થાય છે.

બા, કાલે આપણા ઘર આગળ એવાં વાંદરાં
અમે જોયાં હતાં.

હા, મદારી વાંદરાં ને વાંદરીનો ખેલ કરતો
હતો. જોવામાં રસ પડ્યો હશે. મદારીએ એને કેવાં
કેળવ્યાં હતાં ! એક વાત કહું તે સાંભળો. તમને
બહુ હસવું આવશે.

એક દહાડો એક માકડાએ માણસને ઘોડા પર
સવાર થતો જોયો. બીજો દહાડો ઘોડાને ઊભો રાખી
માણસ ઘરમાં ગયો હતો. એટલામાં માકડું ઘોડા
પર બેઠું. સવારની ઘેરે એણે પણ લગામ ખેંચી.
ઘોડાએ જણ્યું કે મારો શેઠ બેઠો છે. ઘોડો ચાલતો
થયો. લોકો રસ્તામાં જોવા મળ્યા. વાંદરૂં કેવું
નકલ કરનારૂં પ્રાણી છે !

લખો—માકડું, પ્રાણી, હોશિયાર
કેળવ્યાથી પ્રાણી પણ હોશિયાર ને ચાલાક થાય છે.

પાઠ ૨૦મો

વિવેક

૬ + ૫ = ૧૧ - શિક્ષક

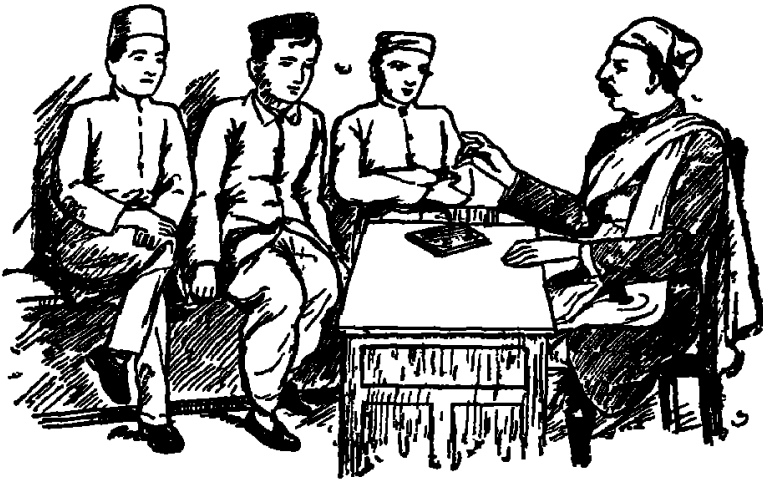
મહેતાજી—મારાં વહાલાં બાળકો ! આજ હું
એક કામની વાત શિખવું છું. તમે ધ્યાન દઈને
સાંભળશો કે ?

છોકરાં—હા, જી.

મહેતાજી—બહુ સાઈ. ત્યારે સાંભળો. તમને શું સાઈ લાગે છે—‘અલ્યા એ ! આમ આવ,’ કે ‘હે ભાઈ, આમ આવ.’

છોકરાં—સાહેબ, ‘હે ભાઈ, આમ આવ.’

મહેતાજી—જુઓ, ત્યારે. આપણે કોઈને પણ તુંકારાથી બોલાવવું નહિ. કેળવાએલાં માણસોને

દાખલો લેવો. તેઓ કોઈને તુંકારાથી બોલાવતાં નથી.

છોકરાં—સાહેબ, માખાપ તો અમને ‘તું’ કહે છે.

મહેતાજી—હા, ભાઈ. ખરી વાત છે. પણ માખાપ તમને કેવાં ચઢાય છે ! તેમના વહાલની

શી વાત ! શિક્ષક પણ ઊકરાં પર એટુંજ વહાલ રાખે છે. વહાલ વગરનો તુંકારો તે તોછડાઈ. સમજ્યાં ?

ઊકરાં—હા, છ.

મહેતાજી—ત્યારે તમારાથી નાનાંને પણ તુંકારો કરશો નહિ. ઉમરે મોટાં હોય તેમને માન આપજો. જેની સાથે જેમ ઘટે તેમ બોલજો. એનું નામ વિવેક. તમે સહુ જોડે વિવેકી થશો કે ?

ઊકરાં—હા, છ.

મહેતાજી—સાફ બોલવાથી મોં શોભે છે. બોલવા ચાલવામાં હમેશ સલુકાઈ રાખજો. કોઈનું મન દુખાય તેમ બોલશો નહિ. હમેશ સારી રીતે ચાલજો. તેમ ચાલવાથી તમે શાણાં કહેવાશો. સહુ તમારાં વખાણુ કરશે.

લખો—શિક્ષક, વિદ્યા, વિવેક

વિવેકી ઊકરાં સહુને વહાલાં લાગે છે.

પાઠ ૨૧મો

ધાતુ

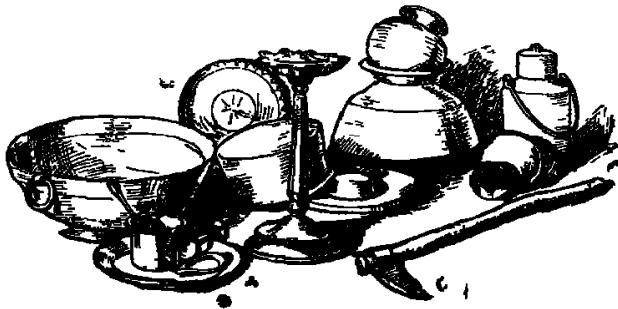
બાળકો, મારી પાસે આવો. તમે સિદ્ધ વિષે શીખી ગયાં છો. યાદ છે ?

હા. બા.

આ સિક્કો તપાસો. એનો રંગ કેવો છે ?

બા, તમારા હાથનાં ધરેણાંના રંગ જેવો છે.

હા, એ સોનાનો સિક્કો છે. મારા હાથનાં, કાનનાં, ને ડોકનાં ધરેણાં સોનાનાં છે. એનો રંગ કેવો છે ?

બા, પીળો છે.

હા. રૂપા કરતાં સોનું ઘણું મોંઘું છે. આથી તવંગર લોકોજ સોનું વાપરે છે. રૂપાથી એ પોચું છે. એનાં ધરેણાં પર ઝીણી નકશી પડી શકે છે. આપણે ત્યાં સોનીઓ હોશિયાર છે. તેઓ સુંદર ઘાટ ઘડે છે. ધરેણાં સિવાય બીજું કંઈ તમે રૂપાનું જોયું છે ?

હા, બા. પૂજનાં વાસણ રૂપાનાં જોયાં છે.

જુઓ નહાવાની કુંડી. એ શેની બનેલી છે ?
પૈસા શેના બને છે !

ત્રાંબાના.

હા. આ કુંડી પણ ત્રાંબાની છે. એથી એને
ત્રાંબાકુંડી કહે છે. પેલો દેગડો ને ઘડો પણ
ત્રાંબાનાં છે. ત્રાંબાનો રંગ કેવો છે ?

લાલચોળ છે.

ખરૂં. આ વાસણો માંજવાથી સુંદર લાલ થાય
છે. આ રાંધવાની તપેલીઓ ને જમવાની થાળીઓ
જુઓ. એ ત્રાંબાની છે ?

ના, એ તો પીળી છે.

હા, એ પિત્તળનાં છે. પિત્તળ પીળું હોય છે.
ખાણી પીવાના કળશીઆ ને પવાલાં પિત્તળનાં
બને છે.

બા, વાસણોમાં આ ઘોળું શું છે ?

એ કલાઈ કહેવાય. કલાઈ દેવડાબ્યાથી એમાં
ખાટી વસ્તુઓ બગડતી નથી.

સોનું, રૂપું, ત્રાંબું, પિત્તળ, ને કલાઈ, એને
ઘાતુ કહે છે. જમીનની અંદર ઊંડી ખાણો હોય
છે. તેમાંથી એ ઘાતુઓ ખોદી કઢાય છે. ખાડા
શાથી ખોદાય છે ? જાણો છો ?

હા, બા. આપણી વાડીમાં માળી ચાંચવાથી
ખોદતો હતો.

ખરૂં. એ ચાંચવો શેનો બને છે ? નથી જણતાં
કેમ ?

વારૂ, બુચો. એનો હાથો લાકડાનો છે.
આમલો ભાગ લોઢાનો બનેલો છે. લોઢાનું બનેલું
બીજું કંઈ તમે જોયું છે ?

હા, બા. પાળી, ચપ્પુ, તાળું, કુંચી.

ખરૂં. લોઢું એ પણ ધાતુ છે, બીજી બધી
ધાતુથી એ સોંધું છે. પણ એના વગર ખેતર
ખેડાય નહિ; ઘર બંધાય નહિ, ખેડવાના હળ,
ખીસા, ચૂંકા, વગેરે એનાંજ બને છે. એ સસ્તું
છે, પણ બહુ ઉપયોગી છે.

હાજો—ચપ્પુ, સસ્તું, ઉપયોગી

સોનું શોભિતું ને કીમતી છે. લોઢું સસ્તું
ને ઉપયોગી છે.

પાઠ રરમો

સંતોષ

દાહરે

ગરીબનાં કપડાં વિષે, ગરીબને આનંદ;
ગરીબનાં ઝૂંપડાં વિષે, ગરીબને આનંદ. ૧

ગરીબનાં બાળક વિષે, ગરીબ છે મગર;
 ગરીબ જે એવા વસે, તેને સૂખ જરૂર. ૨
 હરિએ આપ્યું જે મળ્યું, તેથી સંતોષાય;
 તે જનને સહુ વાતમાં, મનમાં શાંતી થાય. ૩
 અસંતોષને હરઘડી, મનમાં દુઃખજ થાય;
 અસંતોષિને સુખ નહીં, કોઈ રીતથી થાય. ૪

પાઠ ૨૩મો

મુંબઈ

સુ + ટ = સ્ટ - સ્ટેશન

મહેતાજી—છોકરાઓ મુંબઈ તમે જોયું છે ?
 જેણે જોયું હોય તે હાથ ઊંચો કરો.

—મંગેશ, મંચેર, ને રામલાલે હાથ ઊંચા કર્યા.

મહેતાજી—બોલ તો મંગેશ, તને ત્યાં શું જોવા
 લાયક લાગ્યું ?

મંગેશ—સાહેબ, ત્યાં એક મોટું સ્ટેશન છે. તે
 મને ખહુ ગમ્યું.

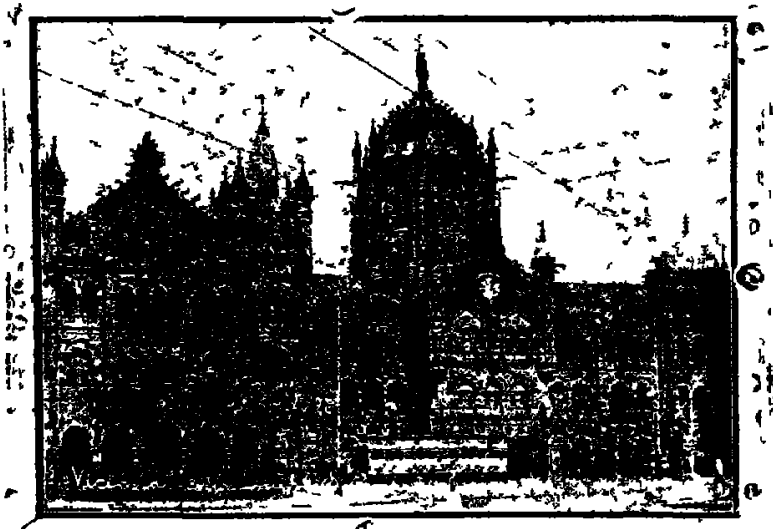
મહેતાજી—શા માટે ?

મંગેશ—સાહેબ, તે ખહુ મોટું છે. અંદર ચાર પાંચ
 આગગાડી સાથે ઊભી રહે છે. બધું ભલકાભેર
 જણાય છે.

મહેતાજી—સ્ટેશનના બહારના ભાગ પર ઘડીઆળ છે. તે તે જોઈ હશે. તને સ્ટેશનનું નામ યાદ છે.

મંગેશ—ના, સાહેબ.

મહેતાજી—તેનું નામ તું ભૂલી ગયો ? તેનું નામ બોરીબંદર સ્ટેશન છે. જુઓ, છોકરાઓ, તમને તેનું ચિત્ર બતાવું.

વાર, મંચેર, તને મુંબઈમાં શું ગમ્યું ?

મંચેર—સાહેબ, ચોપાટી.

મહેતાજી—કેમ ?

મંચેર—સાહેબ, ત્યાં હવા ફક્કડ આવે છે.
ફરવાની મઝા પડે છે. દરિયાનો દેખાવ ઘણો સરસ છે.

મહેતાજી—તે તો ખરૂં, પણ તે દેખાવમાં
ખીજું શું ધણું સુંદર છે !

મંચેર—ખીજું કંઈ નહિ.

મહેતાજી—ના, તેમ નથી. જો તે કહ્યું તે ખરૂં
છે. પણ ત્યાં જુદા જુદા લોકો જોવામાં આવે છે:-
હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તિ, પારસી, મરદ તેમજ બેરાં.
આને લીધે દેખાવ પચરંગી હોય છે. ત્યાં ફરનારને
આરામ મળે છે. ત્યાં ચોકખી ને તાજી હવા આવે
છે. આંખને આનંદ મળે છે. જુદા જુદા લોકોનો
દેખાવ ઘણો સારો લાગે છે. મરદ અને બેરાં

આનંદથી ને છૂટથી ફરે છે. એ દેખાવથી કેમ મજા ન પડે !

જુઓ, છોકરાઓ. આ ચિત્રમાં ચોપાટીનો દેખાવ છે. કેવું સુંદર ચિત્ર છે !

લખો—ખ્રિસ્તી, સ્ટેશન, મજા
લોકો ચોપાટી પર ફરવા જાય છે.

પાઠ ૨૪મો

મુંબઈ (ચાલુ)

૬ + ૨ = ૮ - ટ્રામ

મહેતાજી—વારૂ, રામલાલ, તને મુંબઈમાં શું ગમ્યું ?

રામલાલ—સાહેબ, માર્કેટ. માર્કેટ આગળ ટ્રામ,
ગાડી, ને લોકોની ધમાલ હોય છે. તે જોઈ
હું ઘણો ખુશ થયો હતો.

મહેતાજી—તે માર્કેટનું નામ તું નથી જાણતો ?

રામલાલ—સાહેબ, હું તે ભૂલી ગયો છું.

મહેતાજી—તેનું નામ કાફું માર્કેટ છે. ત્યાં જાત-
જાતનાં ફળ મળે છે. જાતજાતનાં શાંક વેચાય
છે. જાતજાતનો સૂકો મેવો મળે છે. જાતજાતનાં
ફળ ને પક્ષીઓ પણ વેચાય છે. તે તે જોયું હતું ?

રામલાલ—હા, સાહેબ.

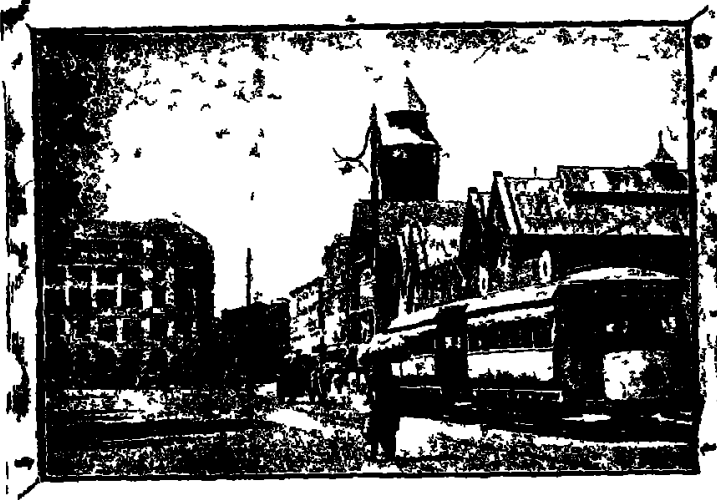
મહેતાજી—ટ્રામ ઘોડા વગર ચાલે છે. તે તેં
હીંદું હતું ?

રામલાલ—હા, સાહેબ.

મહેતાજી—તે શાથી ચાલે છે ? તે તેં કાઈને
પૂછ્યું હતું ?

રામલાલ—ના, સાહેબ.

મહેતાજી—જે ત્યારે. હું તને તે કહું. તે વીજળીથી
ચાલે છે. ઉપર તાર છે. તેમાંથી વીજળી
આવી પૈડાંને ચલાવે છે.

જુઓ, છોકરાઓ, આ માર્કેટ આગળનું ચિત્ર.
જુઓ ત્યાંનો દેખાવ. જુઓ, તે કેવો સુંદર છે !

મુંબઈમાં ગાડીઘોડા, ટ્રામ, ને મોટરની ધમાલ બહુજ જખરી હોય છે. ત્યાં ચાલાક માણસોને પણ ચાતવું અઘડું થઈ પડે છે. ત્યાં વસ્તી વણીજ ગીચ હોય છે. મકાનો ઘણાં મોટાં હોય છે. છતાં, લોકોને રહેવાની સગવડ મળતી નથી.

જે સુખ મુંબઈની બહાર છે, તે ત્યાં નથી. મુંબઈમાં છે, તે બીજે નથી. સારી હવા બીજે છે, તે ત્યાં નથી. મોટાં શહેરમાં છે, તે નાનાં ગામોમાં નથી. નાનાં ગામોમાં છે, તે મોટાં શહેરોમાં નથી. સુખ ઈશ્વરે જાણે બધે તોળીને આપ્યું છે.

સખો—સગવડ, ટ્રામ, વીજળી, વસ્તી
ઈશ્વરે સુખ બધે તોળીને આપ્યું છે.

પાઠ રપમે

દયા

સૂ + પ = સ્પ - ઇસ્પિતાલ, રૂ + દ = દૃ - દર્દી
મહેતાજી—રહીમ, તે આપણા શહેરની ઇસ્પિતાલ
જેઈ છે કે ?

રહીમ—ના, સાહેબ.

મહેતાજી—જે ત્યારે, આ તેનું ચિત્ર છે. ત્યાં માંદા
માણસોની માવજત મફત થાય છે. દર્દીઓને

દવા મફત અપાય છે. ગરીબ માણસો એનો લાભ લે છે.

રહીમ—હા, સાહેબ. મારા મહોલ્લામાં એક છોકરી ગાડી તળે છુંદાઈ હતી. તેને પગે ઈન્જ થઈ

હતી. તેને લોકો ત્યાં લઈ ગયા હતા. કાલેજ'તે સાજ થઈને આવી. તેની મા ઇસ્પતાલના દાકતરનું બહુ સાઈં બોલતી હતી.

મહેતાજી—ખરૂં છે; સાઈં કરે તેનું સાઈંજ બોલાય.

એ દાકતરને લોકો કેવા કહે છે ?

રહીમ—મને તેની ખબર નથી.

મહેતાજી—એને દયાળુ કહે છે. દાકતરને દર્દીઓને માટે બહુ લાગે છે. બીજાનું દુઃખ જોઈ એને

દયા આવે છે. ઇસ્પતાલ ચલાવનાર સરકાર
પણ આજ પ્રમાણે દયાળુ છે. મકાન, દાકતર, ને
દવાનો ખર્ચ દયા ખાતર કરવામાં આવે છે.
વારૂ, હરિલાલ, આ ચિત્ર જો. એ શું બતાવે છે?

હરિલાલ—સાહેબ, દહેરૂં.

મહેતાજી—દહેરા આગળ લિખારીઓ છે, તે જોયા ?
કોઈને હાથ નથી. કોઈને પગ નથી. કોઈને
આંખ નથી. એ જોયું ? પૈસાદાર દયાળુ લોકો
તેમને દાણા, ફળ, ને પૈસા આપે છે, તે જોયું ?
તે શું બતાવે છે ?

હરિલાલ—દયા.

મહેતાજી—સુખીએ દુઃખીની દાઝ જાણવી જોઈએ.
દયાળુ થવું તમને ગમે કે નહિ ?
છોકરાઓ—ગમે.

મહેતાજી—જુઓ આ ત્રીજું ચિત્ર—પાંજરાપોળ.
જૈન લોકો બહુ દયાળુ છે. તે લોકો મોટે ખર્ચે

પાંજરાપોળ નિભાવે છે. તમે તે વિષે કંઈ જાણો છો ?

રમણુ—હા, સાહેબ, મારે ઘેર ઘોડો હતો. તે લંગડો થયો એટલે મારા મોટા ભાઈએ તેને પાંજરાપોળમાં મોકલી દીધો હતો.

મહેતાજી—જુઓ ત્યારે. પાંજરાપોળની ગોઠવણ કેવી સારી છે ! કેટલાક લોકોમાં દુઃખી થએલાં જનવરો મોટે આવી ગોઠવણ રાખતા નથી. ઢોરને પણ આપણી પેઠેજ દુઃખ થાય છે. તેમનું દુઃખ જોઈને આપણને દુઃખ લાગવું જોઈએ. બોલો, તમને દયાળુ થવું ગમે કે નહિ ?

છોકરાઓ—સાહેબ, અમને દયાળુ થવું ગમે છે.

લખો—પાંજરાપોળ, દાકતર

સુખીએ દુઃખીની દાઝ જાણવી જોઈએ.

પાઠ રૂઢિઓ

સોખત

ખૂ + દ = ખદ - શખદ

સરલા—ભાઈ મુકુંદ, તું ચંપકની સોખત રાખતો ના.

મુકુંદ—બા, મને એની સાથે રમવું બહુ ગમે છે.

સરલા—ભાઈ, ગમે ખરું, પણ સારી સોબતે સારા થવાય ને માછી સોબતે માછ થવાય. આપણા કૃષીઆમાં પેલી જીવી નક્કરી છોકરીઓમાં રમે

છગન

ફરિલાલ

છે. એ કેવી નક્કરી થઈ છે! જો એ કંઈ સાથે ચિઠ્ઠાય છે કે તરત તેને ગાળો દે છે, એટલુંજ નહિ, પણ એનાં પોતાનાં માખાપના પણ એ સામું બોલે છે. વળી પેલો છગન કૃષીઆના નક્કરા છોકરાઓ જોડે આખો દંહડો રખડે છે ને લખોટા રમે છે. એ કેવો બગડી ગયો છે! નિશાળે જતાં એ કેવું તોફાન કરે છે! કેટલીક વાર તો એને ખેંચીને નિશાળે લઈ જવામાં

આવે છે. એનું મન રમતમાં ને રમતમાં રહે છે. હમણું તો એના સોબતીઓનું જોઈને એ મારામારી કરતાં ને ગાળાગાળી કરતાં શીખ્યો છે. હવે પેલો હરિલાલ શું કરે છે, તે જો. એની રીતભાત કેવી સારી છે ! એ જેને તેને ‘તમે’ કહીને બોલાવે છે, કોઈ દહાડો ખરાબ શબ્દ બોલતો નથી ને ભણવામાં મન રોકેલું રાખે છે. એ સારે ઘેર ઉછરેલો છે ને સારા સોબતીઓમાં ફરે છે. તને એના જેવા થવું ગમે કે પેલી જીવી ને છગનના જેવા ?

મુકુંદ—મને હરિલાલ જેવા થવું ગમે.

સરલા—ત્યારે ચંપક જોડે ફરતો ના. ખરાબ સોબતથી દૂર રહેવું; તેથી ખરાબ થવાય. ચંપકને જૂઠું બોલવાની ટેવ છે. વળી એ અદેખો છે. કોઈનું સાંઝે એનાથી ખમાતું નથી. આપણે કોઈ દિવસ જૂઠું ન બોલવું. બીજાને સુખી જોઈ આપણે રાજી થવું. આપણે કોઈની પણ અદેખાઈ ન કરવી. મારા કહ્યા પ્રમાણે કરીશ તો તું મને બહુ વહાલો લાગીશ. તને વહાલા થવું ગમે છે ને ?

મુકુંદ—હા, બા.

સરલા—ત્યારે હવે ચંપક જોડે બિલકુલ ફરતો ના.

લખો—રાખ્દ, જૂઠું, બિલકુલ, દિવસ
જેવી સોખત રાખશે તેવાં થશે.

પાઠ ૨૭મો

મારો આનંદ

પૂ + ક = પ્ક - પુષ્કળ

ગઝલ

સિંહ—

અહો આનંદ કેવો છે, મને વનમાં હિ ફરવાનો!
મને આનંદ પુષ્કળ છે, પશૂનો જીવ હરવાનો. ૧
સુખેથી હરધણી મ્હાલું, સદા હું મોજ કરવાનો;
ખરો હું સૌથકી મોટો, જરી ના કોયિ હરવાનો. ૨
અનુપ્દુલ

માણસ—

હાંસ જે મારવાની છે, અલ્યા નાદાન ડાહ્યા;
હાંસ તે નીચમાં નીચ, જાણજે ફૂર સિંહલા. ૩

પાઠ ૨૮મો

સુદામા

હ + વ = દ - દારિકા; સ્ + ત્ + ર્ = સ્ - સી
કૃષ્ણ ને સુદામા બે જોડે લાણતા હતા. સુદામા

વડા નિરાળીઆ હતા. તેમની સાથે કૃષ્ણને ઘણી સારી સોખત હતી. બંને વચ્ચે બહુ હેત હતું.

ભણી રહ્યા પછી કૃષ્ણ દ્વારિકા ગયા. ત્યાં તેઓ પોતાનું રાજ્ય ચલાવવા મંડ્યા. સુદામા પોરબંદર ગયા.

સુદામા બહુ દૂખળા હતા. તે ઘણા ગરીબ હતા. તેમની બૈરી લોકેનું પાણી ભરતી, વાસણ માંજતી, ને ઘણી મહેનતે ધરનું પૂરું કરતી. એક વાર ખાવાનું ખૂટ્યું. છોકરાં ભૂખે ટળવળ્યાં.

બૈરીએ સુદામાને કહ્યું, તમારા બાળપણના દોસ્ત રાજા છે. તેમની પાસે જઈને માગી આવો તો દુઃખ ટળે.

સુદામા કહે, માગવું ને મરવું બરાબર છે. હું માગવા જઈશ નહિ.

બૈરીએ બહુ કાલાવાલા કર્યા. છેવટે, સુદામા કૃષ્ણ પાસે માગવા ગયા.

ફાટાં કપડાં પહેરી સુદામા દ્વારિકા ગયા. ગામમાં છોકરાં એમની મશ્કરી કરવા મંડ્યાં. કેઈ છોકરાંએ એમને કાંકરા માર્યા. કેઈએ તાળીઓ પાડી. કેઈ એમની આસપાસ વિઠાઈ વળ્યાં. ધીમે ધીમે એ કૃષ્ણને ઘેર પહોંચ્યા.

કૃષ્ણ એમને હરખથી મળ્યા. બંને એકબીજાને ભેટ્યા. પછી કૃષ્ણે પૂછ્યું, ભાભીએ કંઈ ભેટ મોકલી

છે કે? લાવો, જોડે. આ નાની પોટલીમાં શું છે? એમ કહી સુદામાની પાસે એક નાની પોટલી હતી તે તેમણે ખૂંચવી લીધી.

પોટલીમાં થોડા ચોખા હતા. કૃષ્ણે તે ખાધા. ખાતાની વાર સુદામાના ઘરને દેકાણે મહેલ થઈ ગયો. તેની ગરીબાઈ જતી રહી.

પણ સુદામાને લાગ્યું કે કૃષ્ણે મને કંઈ મદદ આપી નહિ. દિલગીર થઈ તે ઘેર ગયા.

ગામ ગયા તો ત્યાં તેમને પોતાની ઝુંપડી જડી નહિ. તેમણે કહ્યું, અરે મારી ઝુંપડી ક્યાં ગઈ? મારાં બૈરીછોકરા ક્યાં ગયાં?

આમ, તેઓ દિલગીરી કરતા હતા. એટલામાં તેમની સ્ત્રીએ તેમને મહેલમાંથી જોયા ને બોલાવ્યા.

સ્રીએ કહ્યું, કૃષ્ણની કૃપાથી આપણી ગરીબાઈ ગઈ છે.
આ મહેલ આપણોજ છે.

સુદામાએ ને એમના બૈરીછોકરાંએ ત્યારપછી
ખાઈપીને મઝા કરી.

લખો—દિલગીરી, કૃષ્ણ, દ્વારિકા, સ્રી
સુદામા ને કૃષ્ણ બાળપણના દોસ્ત હતા.

પાઠ ૨૯મો

વીંછી

વીંછીનો ડંખ બહુ જખરો હોય છે. વીંછી એના
આંકડાથી ડંખે છે. જે જગાએ ડંખ લાગે છે, ત્યાં
માણસને ઘણીજ અગન અગન થાય છે. તે બળતરાનું
દુઃખ જેણે વેઠ્યું હોય તેજ સમજી શકે છે. બીજાં તે
સમજી શકતાં નથી.

વીંછીના ડંખનું દુઃખ ઊંચે ઊંચે ચઢે છે. તેને
“વીંછી ચઢ્યો,” એમ કહે છે.

ડંખ ચઢે નહિ તે માટે ડંખની ઉપર દોરી કે ચીથરૂં બાંધી લેવું. તેથી ઝેર લોહીમાં ફેલાતું અટકે છે. વીંછી કરડે ત્યારે લોકો તેમ કરે છે.

કેટલાક વીંછી ધણા ઝેરી હોય છે. તેના ડંખથી માણસ મરી જાય છે.

ધણા વીંછી ઝેરી હોતા નથી. તોપણ તેનો ડંખ ચોવીસ કલાક સુધી ટકે છે. પછી વેદના એની મેળે જતી રહે છે.

કેટલાક લોકો આણસમળુ હોય છે. વીંછી કરડે ત્યારે તેઓ મંતરનારાઓને બોલાવે છે. તેઓ મંત્ર ભણે છે ને દૂખતી જગા પર હાથ ફેરવે છે. આથી કોઈ વાર દુઃખ કમી થાય છે. પણ આ વહેમ છે.

વીંછી ભેજમાં ને ગંદવાડમાં થાય છે. છાણમાટીના લોચામાં ને ભીના કચરામાં તે બહુ જલદી થાય છે. ચોકળા જગામાં તે જવડે લેવામાં આવે છે.

લખો—મંત્ર, ઊંચિ, ચીથરૂં

કેટલાક વીંછી ઝેરી હોય છે.

પાઠ ઉન્મે

વાઘ ને સિંહ

વાઘ ને સિંહ બહુ મિલમણાં ગ્રાણી છે. બંને ગીચ જંગલમાં રહે છે. તેમને મજબૂત પંજ હોય છે.

એ પંજરોમાં નખ તીણા ને સખત હોય છે. પંજે પડતાંજ પ્રાણી મરી જાય છે. તેમના દાંત પણ પંજ જેવાજ મજબૂત હોય છે.

વાઘ ને સિંહ રાતે ઘણાં બિહમણાં લાગે છે. રાતે તે ખૂબ જોરમાં હોય છે. બપોરે તે સુસ્તીમાં પડી રહે છે.

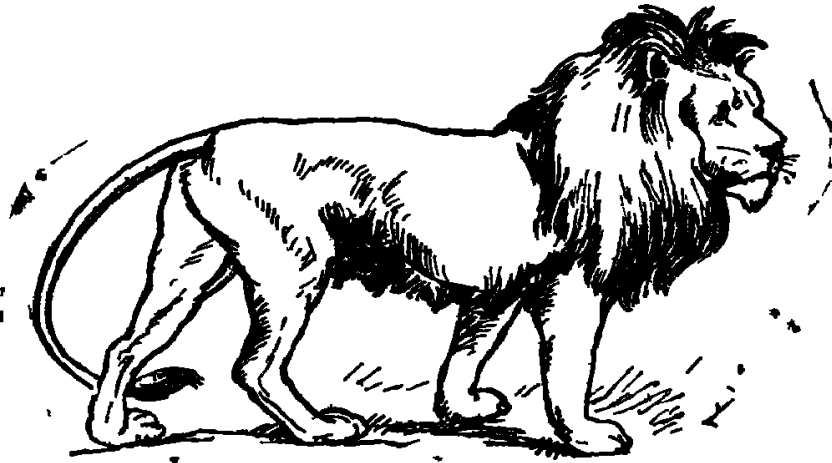
વાઘના કરતાં સિંહ વધારે ઉમદા પ્રાણી છે. સિંહ

પશુઓનો રાજ કહેવાય છે. એનો દેખાવ વાઘના કરતાં વધારે ભભકાદાર હોય છે.

સિંહનો અવાજ સહુ પ્રાણીઓને થયરાવી નાંખે એવો હોય છે. એ જાણે છે તે ઘણે દૂર સુધી સંભળાય છે.

શરીરે વાઘ ને સિંહ બંને ઘણા કઠાવર હોય છે. કેટલાક લોકોને શિકાર કરવાનો ઘણો શોખ હોય છે. કેટલીક વાર તેઓ વાઘ કે સિંહને શિકારે જાય છે. તે વખતે તેમને ઘણી સાવચેતી રાખવી પડે છે. તેઓ

પહેલાં વાઘ કે સિંહની ખબર કઢાવે છે. પછી તેમને રહેઠાણમાંથી આવવા તેઓ લલચાવે છે. એટલે વાઘ કે સિંહ બહાર નીકળે છે. પછી શિકારી તેમને જાણી ભારી ઠાર કરે છે. સાવચેતીથી જાણી મારવામાં ન આવે તો શિકારી જીવ ખાય છે.

વસ્તીથી આ શિકારી પ્રાણીઓ દૂર રહે છે.
જંગલમાંથી તે શહેરના ભાગમાં જવલ્લે આવે છે.

લખો—વસ્તી, જવલ્લે, બિહમણાં
સિંહ ઉમદા પ્રાણી છે.

પાઠ ૩૧મો

મન ખુશ કેમ થાય ?

મનહર છંદ

મન ખુશ થતું નથી, ડીલને આરામ મળે;
મન ખુશ થતું નથી, નાણાં ધણાંજ મળે;
મન ખુશ થતું નથી, મોજ અને શોખ મળે;
મન ખુશ થતું નથી, માન બહુજ મળે. ૧
મન ખુશ થતું નથી, મિત્ર બહુ સારા થકી;
મન ખુશ થતું નથી, સગાંમાં સંપ થકી;
જેણે જેમાં સૂખ માન્યું, તેને તેજ વસ્તુ મળે;
મન ખુશ થાય બીજું, બધું તેને તુચ્છ છે. ૨

પાઠ ૩૨મો

રામ અને સીતા

ક + પ્ + મ = કમ—લક્ષમણ, ધ્ + ન = ધન—શત્રુઘ્ન
વહાલાં બાળકો, આજ તમને હું એક ધણા મોટા
ચબની વાત કહું છું. મન દઈને સાંભળજો. ચમત્તું

નામ તો તમે સાંભળ્યું હશે. નહિ વાર ?

હા, હા.

ઠીક.

રામચંદ્ર દશરથ રાજના કુંવર હતા. એમને ત્રણ ભાઈ હતા-લક્ષ્મણ, ભરત, અને શત્રુઘ્ન.

અગાઉ જનોઈ દીધા પહેલાં ભણવાનું શરૂ થતું નહોતું. દશરથના ગોર વસિષ્ઠ હતા. તેમણે કુંવરોને જનોઈ દીધું. તેઓ તેમને પોતાની સાથે વિદ્યા ભણાવવા લાઈ ગયા. તેમણે તેમને બાણ મારતાં શિખવ્યું. પછી કુંવરો ઘેર ગયા.

થોડા દિવસ રહીને વિશ્વામિત્ર ઋષિ દશરથને મળવા આવ્યા. તેમણે રાજને કહ્યું, મહારાજ, રામ અને લક્ષ્મણને મારી સાથે મોકલો. રાક્ષસો મને હેરાન કરે છે. કુંવરો મને ખત્યાવશે. રાજાએ કુંવરોને મોકલ્યા. તેમણે રાક્ષસોને માર્યા.

જનક રાજને સીતા નામની કુંવરી હતી. તે રાજની પાસે એક મોટું ધનુષ હતું. એ ધનુષને જે ચઢાવે તેને મારે પરણવું એવું સીતાએ નક્કી કર્યું હતું. સીતાને પરણવાને ધણા રાજકુંવરો જનક રાજને ત્યાં એકઠા થયા હતા.

જનક રાજનું ધનુષ કોઈથી ઉપાડ્યું નહિ. રામે તે સહેલાઈથી ઉપાડ્યું. આથી સીતાએ રામને

વર તરીકે પસંદ કર્યા. રામના લગ્નથી ઘેરે ઘેર
આનંદ થઈ રહ્યો.

લખો—રામચંદ્ર, લક્ષ્મણ, શત્રુઘ્ન
વસિષ્ઠ અને વિશ્વામિત્ર મોટા ઋષિ હતા.

પાઠ ૩૩મે

રામ અને સીતા (ચાલુ)

જ + ઝ = ઙ - આજ્ઞા,

ન + મ + ય = ન્મ્ય - જન્મ્યા

ત્યારપછી દશરથે રામને રાજ કરવાનો વિચાર
કર્યો. એને માટે ભારે ધામધૂમ થઈ રહી.

ભરતની મા કૈકેયીને આની ખબર થઈ. એ ઘણી
રાજી થઈ. પણ એને મન્યરા કરીને દાસી હતી. તેણે
એના કાન ભંભેર્યા. આથી કૈકેયીએ રાજને ઉશ્કેર્યા.

કૈકેયીએ રાજ પાસે માગી લીધું કે રામને ખાર
વરસ વનમાં મોકલો અને ભરતને ગાદીએ બેસાડો.

આ સાંભળી દશરથ બેભાન થઈ ગયા. થોડી
વારે તેમને ભાન આવ્યું, એટલે તેમણે રાણીને બહુ
સમજાવી; પણ રાણીએ હંક છોડી નહિ.

સવારે રામ ગાદીએ બેસવાના હતા. તેમને આ
વાતની ખબર પડી. પિતા પાસે જઈ તેમણે કહ્યું,

પિતાજી, હું તમારી આજ્ઞા પાળીશ. શોક ન કરો.
હું વનમાં જઈશ.

લક્ષ્મણ રામની સાથે ગયા. સીતા પણ તૈયાર થયાં. રામે કહ્યું, તમે અહિં રહો. તમારાથી વનનાં દુઃખ વેકારો નહિ.

સીતા બોલ્યાં, જ્યાં તમે ત્યાં હું. તમારે સુખે હું સુખી ને તમારે દુઃખે હું દુઃખી. એમ કહી સીતા સાથે થયાં.

તેઓ જુદાં જુદાં વનમાં રહ્યાં. ત્યાં તેમણે ધણા રાક્ષસોને માર્યા. એક દહાડે રાવણ નામનો રાક્ષસ સીતાજીને ઉપાડી ગયો. તે બહુ જખરો રાજા હતો.

આથી રામ અને લક્ષ્મણ બહુ દિલગીર થયા. તેમણે સીતાને બહુ બહુ શોધ્યાં. પણ કંઈ પત્તો ખાધો નહિ.

છેવટે, રામને માલમ પડ્યું કે રાવણ સીતાને લઈ ગયો છે. તેમણે રાવણની સાથે લડાઈ કરી. તેમાં રાવણ માર્યો ગયો. સીતાને સાથે લઈ રામ અને લક્ષ્મણ પોતાના રાજ્યમાં પાછા ગયા.

રામના રાજ્યમાં રૈયત બહુ સુખી હતી. કહે છે કે ચોરનું તે નામજ નહોતું. લોકો ઉધાડે બાસણે સૂતા. રામ રૈયતનું મન લગાર પણ દુલવતા નહિ.

હિંદુઓ રામચંદ્રજીને પૂજે છે. ચૈત્ર સુદ નોમે
એઓ જન્મ્યા હતા. એ દિવસે હિંદુઓ ઓચ્છવ
કરે છે.

લખો—આજ્ઞા, ધનુષ, કૈકેયી

રામનવમી એ રામચંદ્રજીના જન્મ્યાનો
દિવસ છે.

પાઠ ૩૪મો

પાંડવો

$$૫ + ૬ + ૨ = ૧૩ - ધૃતરાષ્ટ્ર$$

અગાઉ વ્યાસ નામના ઋષિ હતા. તે ભરત નામના
રાજાના વંશમાંથી ઉતરેલા હતા.

વ્યાસને ધૃતરાષ્ટ્ર ને પાંડુ, એ નામના બે છોકરા
હતા. ધૃતરાષ્ટ્ર આંધળા હતા, તેથી ભરતના વંશની
ગાદી પર પાંડુ રાજ્ય કરતા હતા.

ધૃતરાષ્ટ્રને સો છોકરા હતા. તેમાંના સહુથી મોટાનું
નામ દુર્યોધન હતું. પાંડુને પાંચ છોકરા હતા. ધૃતરાષ્ટ્રના
છોકરા કૌરવો કહેવાય છે ને પાંડુના છોકરા પાંડવો
કહેવાય છે.

પાંડવોનાં નામ યુધિષ્ઠિર, ભીમ, અર્જુન, નકુલ, ને સહદેવ હતાં. ભીમ ઘણો જોરવાર હતો. અર્જુન બાણ મારવામાં બહુ હોશિયાર હતો.

કૌરવો અદેખા ને કપટી હતા. તેઓથી પાંડવોનું સાફ ખમાતું નહોતું.

દ્રુપદ નામના રાજાની કુંવરી દ્રૌપદીનું લગ્ન થવાનું હતું. તે વખતે ઘણા રાજાઓ દ્રુપદ રાજાની નમરીમાં ભેગા થયા હતા. કૌરવો ને પાંડવો પણ ત્યાં ગયા હતા. જે રાજકુંવર પોતાના બાણથી એક નિશાનને વીધે તેને દ્રૌપદી પરણવાની હતી. કૌરવો નિશાન તાકવા ગયા. પણ તેમનું વળ્યું નહિ. અર્જુને નિશાન વીંધ્યું, તેથી દ્રૌપદી એને પરણી.

પાંચે ભાઈઓ, પાંડવો, દ્રૌપદીને લઈ પોતાની મા, કુંતીજી પાસે ગયા. તેમણે માને કહ્યું કે અમે ઇન્દ્રામ જીતી લાવ્યા છીએ. માએ કહ્યું, તે વહેંચી લો. આ પરથી દ્રૌપદી પાંચે પાંડવોની રાણી થઈ.

અદેખા કૌરવોથી પાંડવોનું સુખ ખમાયું નહિ. તેમણે તેમનું રાજ્ય છીનવી લેવાની જીતી રચી. તેમણે તેમને જીતવું રમવા લલચાવ્યા. જે હારે તે રાજ્ય ખોય ને વનમાં જાય એવી શરત થઈ. જીત્યામાં પાંડવો હાર્યા ને તેમણે રાજ્ય ખોયું.

પછી પાંડવોને વનમાં જવું પડ્યું. ત્યાં તેમને ઘણાં દુઃખો વેઠવાં પડ્યાં. વનમાં રહેવાનો વખત પૂરો થયો એટલે પાંડવો વનમાંથી પાછા ફર્યા.

પછી પોતાનું રાજ્ય પાછું મેળવવા પાંડવોએ કૌરવો સાથે લડાઈ કરી. આ લડાઈ ઘણા દહાડા ચાલી. તેમાં બંને બાજુનાં ઘણાં માણસો મરી ગયાં. કૌરવો હાર્યા; પાંડવો જીત્યા.

કપટથી મેળવેલું રાજ્ય કૌરવોથી ભોગવાયું નહિ.

લખો—યુધિષ્ઠિર, ધૃતરાષ્ટ્ર

અગાઉ વ્યાસ નામના ઋષિ હતા.

સમજુતી

પાઠ ૩૭૦—મગ્ર=મમત હોસે=પ્રીતીથી.

પાઠ ૪૭૦—ચીર=કુગડાં

પાઠ ૫૭૦—ઝરખા=ગોખ. શોભિતા=સારા દેખાતા. હરખાય=
રાજ થાય નીમથી=નિયમથી, એક સરખી રીતે

પાઠ ૬૬૦—પૂજા કરે છે=ફૂલ વગેરે ચઢાવે છે, પગે લાગે છે

પાઠ ૭૭૦—વસ્તુઓ=ચીજો અગ્રેજી=અગ્રેજ લોકોની બોલી.
નિકલ=એક જાતની ધાતુ

પાઠ ૮૭૦—હળીમળીને આનંદા બેગા થઈને, લડયા વમર.
જપ છે=કરીને બેસાય છે કજીઓ=તકરાર, લડાઈ કકાસ=મનને દુખ
પ્રીત=વહાલ

પાઠ ૯૭૦—નર=માણુસ. અત=છેડો. ધનવત=પૈસાદાર. વડા=મોટા.
નારી=ઝેરી એકલડી=એકલી. બાહે ધરી=હાથ પકડીને.

પાઠ ૧૧૭૦—ઉતરાણુ=એ દહાડો પોસ મહીનામાં આવે છે એ
દહાડાથી સૂર્ય ઉત્તર તરફ જવા માડે છે

પાઠ ૧૨૭૦—તદુરસ્ત=શરીરે સાજુ

પાઠ ૧૩૭૦—સર્વ=અધુ સખનો સાજ=સુખ આપનારી વસ્તુઓ.
દેવદેવા=મોટા દેવ, પરમેશ્વર. તજે=છોડી દે કુબુદ્ધિ=નહારી સમજ.
સજે=મેળવે સુબુદ્ધિ=સારી સમજ કૃપાળુ=હ્યાળુ. કલ્યાણકારી=મહા
કરનારા આપદા=દુખ ઉગારી=બચાવી

પાઠ ૧૪૭૦—ઉદ્ધાયુ=થોડું મરમ.

પાઠ ૧૫૭૦—દિવાનખાનુ=આગલો સારો ઓરડો મજબ થયો=
અહુ જોડુ થયું.

પાઠ ૧૬૭૦—છક થઈ ગયાં=અહુ અજબ થયા.

સમજૂતી

પાઠ ૧૭મો—ન્યારો=તરેહવાર રાની જમલમા છૂટ રહેનાર. થણુ સુખ°=શેઠ તને ગમે તેટલુ સુખ આપે પણ તે આપે તેટલુજ તને મળે છે. બની તૂ દાસ°=શેઠનો ચાકર થઈ તું જે સુખ ભોગવે તે હલકી જાતનું છે

પાઠ ૧૮મો—ઝુડના ઝુડ=ટોળે ટોળા ઉગામુ છુ=મારવાને ઊંચી કરે છુ

પાઠ ૧૯મો—મદારી=વાઢરાવાઢરી, રીંછ, સાપ વગેરેનો ખેલ કરનાર. ખેલ=રમત રસ=મઝા નકલ કરનાર=કોઈનું જોઈ તે પ્રભાણે કરનાર

પાઠ ૨૦મો—ધ્યાન દઈને=ખરાખર મન એ તરફ રાખીને. તુકારાથી=તું કહીને તોહડાઈથી=આપણી હલકાઈ દેખાય એવી રીતે

પાઠ ૨૨મો—મરીબના બાળક°=પોતાને જે જમવાને આપ્યું હોય તેમ સતોષ માની રાજ રહેવું પૈસાદાર પોતાના છોકરા માટે જેટલી બઝાઈ કરે છે તેટલીજ મરીબ પોતાના છોકરા માટે કરે છે, તેઓ પોતાના છોકરા માટે તેટલાજ મગર છે. હરથડી=રોજ

પાઠ ૨૩મો—સ્ટેશન=આગગાડીને જીભી રહેવાની જગા

પાઠ ૨૫મો—દાઝ જાણવી=તેમના પર દયા રાખવી

પાઠ ૨૭મો—ડાહલા=વખોડી કાઢીને કહ્યું છે કર=દયા વગરનો. સિંહલા=અધ્યા ખરાબ સિંહ ! હલકો મણી સિંહને સિંહલો કલો છે.

પાઠ ૨૮મો—દૂબળા=નબળા ટળવળ્યા=અહુ દુ ખ પામ્યા.

પાઠ ૩૧મો—મન ખુશ થતું નથી=મન જોઈએ તેવું ખુશ થતું નથી. પહેલી જ લીટીમા કહ્યું છે કે ગમે તેવી ખુશકારક ચીજો મળે તોપણ મન ખુશ થતું નથી તે ખુશ ક્યારે થાય છે તે જોઈને લીટીમા કહ્યું છે મિત્ર=દોસ્ત તુઅ=હલકું.

